

**ABDULLA, KAMAL, Dilçiliyə Səyahət. Dilçi Olmayanlar
Üçün Dilçilik, Bakı, 2010, 200 s. ISBN :978 9952 28 032 6.
Aysun Demirez Günəri***

Azərbaycan Bilimler Akademisi Yedek Üyesi Prof. Dr. Kamal Abdulla, bir filolog-bilgin, destan bilimci, eleştirmen, şair, gazeteci-çevirmen olarak bilimsel çalışma ve edebî- entelektüel yorumlarıyla her şeyden önce bir Türkologdur (Musaođlu 2010: 41). Ünlü bir deneme yazarıdır. Kamal Abdulla'nın *Gizli Dədə Qorqut (1991)*, *Yarımqıç əlyazma (2004)*, *Sehrbazlar Dərsəsi (2006)* adlı eserleri ve *Tarixsiz Gündəlik(2005)* isimli uzun hikəyesi Türkiye Türkçesine aktarılmıştır (Musaođlu 2010: 41-48).

Abdulla, *Dilçiliyə Səyahət. Dilçi Olmayanlar Üçün Dilçilik* adlı eserini, ünlü Azərbaycan dilçileri Məmmədəğa Şirəliyev, Muxtar Hüseynzadə və əbdüləzəl Dəmirçizadə'nin aziz hatıralarına ithaf eder. Yazar, bu eserde, ədeta dilçi olmayanlar için dilçilik ilminin sırlarını ortaya koyar. Üslubu destansı, samimi və sıcaqtır. “*Mənim əziz Oxucum və yaxud Giriş əvəzi*” diyerek başlar söze. “Dilçilik yaşamımızın neresindedir?” sorusunun cevabını arar. Abdulla'ya göre, insan ister hekim, ister mühendis, hangi meslekten olursa olsun dilçidir, her defasında dili yeniden doğar. “Neden her defa?” diye sorulursa, cevabı şudur: Her defasında yeniden doğar dil! Ömründe hiçbir şey yaratmayan kişi, cəmiyyət için en gereksiz kişi bile en azından kendi dilinin yaratıcısıdır. Bu kitap, her insanda var olan dilçilik kabiliyetine bazı mevcut bilgileri kazandırmak için yazılmıştır. Yazar, fitri dilçilik istidadı ile sonradan elde edilen bilgi isteyerek birleşirse, güzel bir şeyin oluşacağını düşünür ve okuyucuyu dilçilik dünyasına seyahate davet eder. Bu yolculukta önümüzde adalar vardır ve her ada sanki bir dünya gibidir. Her birinde bir dil problemi ele alınacaktır. Bu seyahat gemiyledir ve əhməd və Zalxa isimli iki genç eşlik eder bizlere (Abdulla 2010: 3-8).

“əhməd və Zalxa kim ?” sorusunun cevabı *I.Fəsil'* de verilir (Abdulla 2010: 9-32): əhməd və Zalxa tanıtılır. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik Institutunda 1970'li yılların sonunda her hafta başında enstitünün yöneticisi, dilçi Məmmədəğa Şirəliyev başkanlığında seminerler düzenlenmektedir. Kamal Abdulla'nın sözünü ettiği seminerlerde enstitüde çalışanlar o hafta radyo, televizyon ve gazetelerde duydukları, kaydettikleri üslubi

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çađdař Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Tekniko-kullar/Ankara. adguneri@gazi.edu.tr

ve gramatik hatalardan konuşur ve bunların iyileştirilmesi için yollar araşdırırlar. Seminerlerde bazen de dilçiliğin nazari meseleleri görüşülür. Bir konuyla ilgili misal verilməsi gerektiğinde her defasında “əhməd” adını kullanırlar. Gün gelir, Zalxa da örneklərə katılır. əhməd, Zalxa’yı sever ama Zalxa’yı isteyen vardır. Ortaya bir problem çıkmışdır. İşte, dil de hayat gibidir. əhməd, “Zalxa neredə doğmuş, yaşı kaç?...” gibi sorularla onu nasıl merak ediyorsa, biz de “Dil nedir?”, “Dil nasıl ortaya çıkmışdır?”, “Dilçiliğin tarixi, dilçiliğin başqa bilimlərlə alakası...” gibi konuları merak ederiz. Kamal Abdulla diyor ki: “*Problemlər var, əziz Oxucu. Bəli, doğru düşünürsən, hər bir elmin öz daxili problemləri, başqa sözlə, öyrəniləsi obyektləri olur.*” (Abdulla 2010:12). Dilçiliğin də nəzəri və xüsusi problemləri vardır və bunlar ancak *metod* yardımıyla çözülebilir. “*Dilçilik elmində bir sıra metodlar formalaşmış ki, onlardan istifadə etməklə bu elmin müxtəlif problemlərinin içinə, dərinliyinə və uzaqlarına baş vurmaq reallaşır. Bunlarsız isə sadəcə olaraq bu reallaşma mümkün deyil.*” (Abdulla 2010: 29).

Kamal Abdulla'nın sözünü etdiyi seminerlər, Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde Hocamız Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un başkanlığında yıllardır devam eden Perşembe Seminerleri'ne benzemektedir. Perşembe Seminerleri'nde, Türkoloji sahasının ünlü simalarından Prof. Dr. Tuncer Gülensoy ve Prof. Dr. Leyla Karahan hocalarımız da çoğunlukla hazır bulunurlar. Bu seminerlər, dil ile ilgili meselelərin ele alındığı, değişik universitetlərdən Türkologların misafir edildiği, yeni yayımların tanıtıldığı, bir nevi usta - çirak ilişkisinin yaşandığı bir mektep niteliği taşımaktadır.

Dilçiliyə Səyahət adlı eser, sekiz bölümdən(*fəsil*) oluşmuşdur. Her bölümde ana başlıklar bulunur.

II.Fəsil, Unudulmayan efemer (kelebek) başlığını taşımaktadır. Efemer, bir günlük ömrü olan kelebekdir. Ses de kelebek gibi bir defalıktır, büyük bir harmoninin esas parçasıdır. Her sesin insan üzerinde yarattığı etkiler mevcuttur. Rus Sembolistləri və Fransız şairi Artur Rembaud, seslərin sırrını, potansiyelini və insan hislərinə təsirini öyrənməyə çalışmışlardır. Dil ailələrinin sınıflandırılmasında da seslər etkilidir. Seslərin kendi içlərində uyumları vardır. Ünsüz seslərin uyumuyla *alliterasiyalar* və ünlü seslərin uyumlarıyla *asonanslar* yapılmışdır (Abdulla 2010:33-52).

III. Fəsil, Sənin adın nədir? sorusuyla başlar. Kitâb-ı Dede Korkut'taki ad verme gələneğindən söz edilir. “*Adlar, əşyalara təsadüfənmi verilir, yoxsa burada bir qanuna uyğunluq var və yaxud ad verilərəkən əşyanın daxili quruluşu, yoxsa məzmununu nəzərə alınırmi?!*” (Abdulla 2010:59) sorusunun cavabı eski Yunanistan'da da aranmışdır. Yunan fəlsəfesindəki *füsey* və *tesey* nazariyeleri mevcuttur. *Füsey*, Yunanca təbiət yoluyla, *tesey* insanların anlayaraq koydukları isimlər üçün ifadə edilən kavramlardır. *Onomastika* adını taşıyan adlandırma

bilimi felsefe, semantik, tarih, psikoloji gibi bilimlerle iç içedir (Abdulla 2010:53-74).

IV. Fəsil'de Yaxın, uzaq qoxumlar'dan söz edilir. Nasıl ki Zalxa'nın akrabaları, komşuları varsa, dilin de akrabaları, dil aileleri mevcuttur. İnsanların birbirine benzerliği gibi diller de az ya da çok birbirine benzemektedirler. Bu bölümde tarihî ve mukayeseli dilcilik, dillerin genetik tasnifi, dil aileleri, canlı ve ölü dillerle ilgili çalışmalar ve M. Kaşgarlı'nın Divanü Lügati't Türk adlı eserinin mukayeseli dilcilikteki önemi hakkında kısa bilgiler verilir (Abdulla 2010: 94).

V. Fəsil, Yaşıl ideyalar bölümünde, dilin kendine has uzuvlarının bulunduğundan söz edilir. Bunlar sözlük, cümle, morfem ve fonemlerdir. “*əslində, dilin daxili mahiyyətini öyrənmək üçün formanın hansı məzmunla dolununun heç bir əhəmiyyəti yoxdur.*” (Abdulla 2010: 96). Ünlü Amerikalı dilçi N. Chomsky'nin “Yaşıl ideyalar ehtirasla yatışırlar.” cümlesinin K. Abdulla'ya göre (2010:96) hem manası vardır hem de yoktur. Her cümle kendi içinde belli bir sentaktik manaya sahiptir. Cümlede özne (ideyalar), sıfat (yaşıl), zarf (ihtirasla), fiil (yatışırlar) vardır. N. Chomsky'nin bu cümlesi, semantik bilgi vermemektedir. Dilde sonlu ve sonsuz çokluklar, yapı ve sistem, bir satranç oyunundaki gibi değişmeyen kaideler bulunmaktadır (Abdulla 2010:95-130).

VI. Fəsil, Fuzuli'nin “Aldanma ki, şair sözü, əlbette yalandır!” mısraı ile başlar. “Fuzuli, kendini yalancılıkla mı suçlamaktadır yoksa, sözün yalan olduğuna mı inandırmaya çalışmaktadır?”, “Fuzuli haklı mıdır?” K.Abdulla'ya göre Fuzuli haklıdır. Sözle düşünce arasında bir yer vardır. Abdulla, yeryüzünde önce sözün olduğuna inananlardandır ama sonra da söz vardır. Dil ile düşüncemizin, düşünce ile dışarıdaki alemin alaka ve münasebetlerini kaydetmek gerekmektedir (2010:131-152).

VII. Fəsil, Psammetixin təcrübəsi bölümünde öğreniyoruz ki Psammetix, Mısır'ın Sais sülalesinin yirmi dördüncü firavunudur. Psammetix, dünyanın en eski dilinin hangisi olduğunu merak eder. Yeni doğmuş iki çocuğu annelerinden ayırıp bir mağaraya yerleştirmeleri için çobanlara emir verir. Bu çocuklar hiç bir ses işitmeyeceklerdir. Onlar büyüüp konuştuklarında, hangi dili konuşurlarsa, dünyanın en eski dili o sayılacaktır. Psammetix, bunun Mısır halkının dili olmasını beklemektedir. Çobanlar, bir gün çocukların konuştuğu haberiyle gelirler. Çocukların ilk söyledikleri kelime bekos (çörek) kelimesidir. Bu kelime Frigya diline aittir. Hayal kırıklığına uğrayan Psammetix, Frigya dilini en eski dil, Frigya halkını en eski halk ilan eder. K. Abdulla, bu hikâyeyle başlar söze. “En eski dil hangisi?”, “Dilin bir menşei var mı?”, “Sokrat ve Kratil: İnsanlar eşyaları adlandırırken neye önem verdiler?”, dilin menşei ve buna bağlı faraziyeler, görüşler sade bir üslupla ele alınır (Abdulla 2010:153-172).

VIII. Fəsil, “əhməd sabah Bakıya qatarla yola düşəcək” en son bölümün başlığıdır. Yazar bizi adalar arasında gezdirip dolaştırır ve Zalxa tekrar qarşımıza çıkar. Yüzü bembeyaz, telaşlı bir şekilde “əhməd sabah Bakıya qatarla yola düşəcək.” diye haber verir. Zalxa belirttiği için gidenin əhməd, gideceği yerin Baku olduğunu ve qatarla (tren) ile gideceğini öğreniriz. Zahir ve batın dilde olduğu gibi hayatta da mevcuttur. Her cümlede derin yapı ve yüzeydeki yapı bulunmaktadır (Abdulla 2010:173-188).

Son söz əvəzi və yaxud dil oyunları bölümünde K. Abdulla, eserin adını *Hamı üçün dilçilik* (Herkes için dilcilik) koymayı düşündüğünü, sonra daha iddiasız bulduğu için *Dilçiliyə Səyahət* adını verdiğini belirtir. Amacı, sevdiği dilcilik biliminin kapılarını okuyucuları için açabilmektir. Bu gezinti bir dil oyunudur ve aslında dilcilik de baştan sona bir oyundur. Dilcilikte de kendine mahsus kanunlar, prensipler ortaya konulurken, hayattan alınmış misallere başvurulur. *Dilçiliyə Səyahət* isimli eser, Azərbaycan Türkçesinden, Türkiye Türkçesine henüz aktarılmamış olmasına rağmen yazarının destansı, canlı, samimi üslubu hissedilmekte, bu da eserin keyifle okunmasını sağlamaktadır. Abdulla, kişisel, merak uyandıran bir hikâye ile sıkılmadan sürdürülen bir dil seyahatine çıkarır okuyucusunu. Bu seyahat, eğlenceli, kazancı bilgi olan bir yolculuktur. Yolcuları dilçi olmayanlardır. “Niçin dilçi olmayanlar?” sorusunun cevabını Kamal Abdulla bir radyo programında şöyle cevaplandırır: “*Güman edirəm ki, nə isə etmək istəməyimiz, gənclərimizi elmə yönəltməyə, elmi düşüncəyə yaxınlaşdırmağa, onun içində necə davranmağı öyrətməyə çalışmağımız, elə vətəndaşlıq missiyasının bir hissəsidir.*” (<http://www.azadliq.org/content/article/1964904.html>). Abdulla, vətəndaşlıq görevini yerine getirmeye çalışırken, dilcilik konusunda daha önce çalışanları anmayı da unutmaz. Azərbaycan’da Məmmədəğa Şirəliyev dialektoloji, Muxtar Hüseynzadə muasır dil mektebi, əbdüləzəl Dəmirçizadə dil tarixi və üslubiyyat alanlarının təmsilçiləridir (Abdulla 2010:189193).

Dilçiliyə Səyahət(2010), dil araştırmalarının, dilçiliğin ilgi çekici bir alan olması ve genç dilçilere yol göstermesi bakımından okunmaya değer bir eserdir.

Kaynaklar

Musaoglu, Mehman(2010), Kamal Abdulla'nın Eserleri Türkiye Türkçesinde, Ankara, 207.

<http://www.azadliq.org/content/article/1964904.html>.(10.05.2010)